

CHARLES TRUMBULL

HAIKU W AMERYCE, HAIKU NA ŚWIECIE

Amerykański¹ ruch haiku rozwinął się w dużej mierze niezależnie od wydarzeń i postaci w historii i kulturze Japonii i Europy, jakkolwiek do pewnego stopnia ulegał on wpływowi zarówno poezji Wschodu, jak i Zachodu. Po pierwszych tłumaczeniach haiku wykonanych przez Brytyjczyków, W.H. Astona oraz Basil Hall Chamberlaina, a także Amerykanów, Yoni Noguchi i Lafcadio Hearn w latach 90. XIX w. oraz w pierwszym dziesięcioleciu XX w., rozpoczęto właściwe badania i tłumaczenia haiku w latach 30. XX w. Rzec można, iż prace badawcze R.H. Blytha, Kennetha Yasudy oraz Harolda G. Hendersona stały się podstawą zarówno dla badań naukowych, zajmujących się haiku jako gatunkiem literackim, jak i dla sztuki pisania haiku w obcych językach. Do połowy XX w. narodziła się już trwała, choć cokolwiek krucha tradycja tworzenia poezji haiku oraz poezji w stylu haiku przez Amerykańskich autorów.

Pierwszy magazyn literacki pt. "American Haiku", poświęcony wyłącznie temu gatunkowi, pojawił się w 1963r. i kontynuował swą działalność do roku 1968. Parę lat później zastąpiony został pismami "Haiku Magazine" (1967–76), "Haiku West" (1967–75), oraz "Modern Haiku" (1969–), z których to ostatni do dziś ukazuje się na rynku. The Haiku Society of America (Amerykańskie Stowarzyszenie Haiku), pierwsza krajowa organizacja promująca poezję haiku poza granicami Japonii, powstała w roku 1968 i w 1978 rozpoczęła publikację własnego pisma pt. "Frogpond". Zarówno sama organizacja, jak i pismo istnieją do dziś. Cztery razy w roku Amerykańskie Stowarzyszenie Haiku organizuje spotkania na terenie USA, natomiast od 1991r., co dwa lata, odbywa się konferencja zatytułowana Haiku North America, na której spotykają się poeci uprawiający haiku z całego kontynentu oraz spoza jego granic. Oprócz tzw. klasyków haiku, forma krótkiego japońskiego wiersza przykuła uwagę innych amerykańskich twórców. Dotyczy to przede wszystkim grupy poetów "**Beat poets**", to znaczy artystów takich jak Gary Snyder, Jack Kerouac, Allen Ginsberg oraz Diane Di Prima, których zafascynowały w haiku egzotyczne elementy Zen, zwięzłość gatunku, a także fakt, iż pisanie haiku w grupie dostarcza dużo zabawy.

Niektórzy wiodący poeci anglojęzyczni próbowali swoich sił w pisaniu i tłumaczeniu haiku; wśród nich byli amerykańscy poeci - laureat Robert Hass i Billy Collins oraz poeci irlandzcy - Seamus Heaney (który wygrał Nagrodę Nobla) i Paul Muldoon, zwycięzca Nagrody Pulitzera w dziedzinie poezji z 2002 roku. Nawet były prezydent USA, Jimmy Carter zamieścił wiersz haiku w swoim tomiku poezji.

Fuji humbles us —
its strength and lasting beauty —
our own fleeting lives.

Od dawna istniał prąd zainteresowania haiku wśród Amerykanów afrykańskiego pochodzenia,

---

¹ Artykuł został ogłoszony na sesji Międzynarodowej Konferencji Haiku, Centrum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha, Kraków 4 października 2003.

którego wybitnymi przykładami mogą być dzieła Etheridga Knighta, Richarda Wrighta oraz Soni Sanchez. Ten wiodący ruch amerykańskiego haiku oraz jego różne rozgałęzienia mogą zostać określone jako nurt przygniatająco inspirowany Zachodem lub Ameryką.

Oczywiście, podczas tej ogromnie niezależnej ewolucji amerykańskiego haiku, inne narody również uczyły się i rozwijały swoje własne tradycje poezji haiku. Czas nie zatrzymał ewolucji w krajach Orientu i począwszy od lat 90-tych XIX wieku, gatunek haiku stale poddawany był w Japonii próbom oraz przededefiniowaniom dokonywanym przez Masaokę Shiki i jego kolegów. Do Japonii przyniesione zostały również zachodnie idee estetyczne i literackie, entuzjastycznie tam studiowane i dyskutowane – wszystkie przyczyniły się do ponownego wzrostu zainteresowania tematem i powstawania nowych grup haiku oraz wniosły do japońskiego haiku świeży powiew i pomogły w jego zdrowym rozwoju. Przez większą część XX wieku, wspomniane powyżej innowacje pozostawały we względnej izolacji aż do momentu, gdy całkiem niedawno kilka ruchów tu i tam zaczęło poznawać siebie nawzajem i kiedy światowy ruch haiku zaczął się łączyć. Proces jednoczenia został niesamowicie przyspieszony dzięki internetowi.

Międzynarodowy fenomen haiku

Niezależna tradycja haiku rozwinięta w Meksyku za sprawą Jose Juan'a Tablada, który zauroczył się sztuką i poezją Japonii podczas swojego pobytu w tym kraju w 1900 roku. Hiszpańskojęzyczne haiku rozwijało się później w innych krajach Ameryki Łacińskiej i zainteresowało niektórych wyśmienitych autorów, w tym Argentyńczyka Jorge Luis Borgesa'a i Meksykanina Octavio Paz'a. Pierwsze przetłumaczenie na język francuski japońskiego haiku miało miejsce w 1903 wraz z analizą angielskiego tłumaczenia przeprowadzoną przez Basil Hall Chamberlain'a, lecz w tym samym roku trzech poetów napisało samodzielnie 72 wiersze haiku po francusku, w czasie wycieczki promem. W czasie pierwszej wojny światowej haiku posiadało ugruntowaną pozycję we Francji. Haiku dotarło z Francji do Niemiec w tezkach poetów takich jak Arno Holtz, który wyjechał do Paryża w 1887 oraz Rainer Maria Rilke, który cenił haiku i napisał ich znaczną liczbę po francusku, około 1920. Artyści i poeci z innych krajów, znajdujących się we francuskim kręgu kulturowym, jak Polska i Rumunia, zaczerpnęli haiku z Francji we wczesnych latach dwudziestego wieku. Tłumaczenia japońskiego haiku na język serbo-chorwacki dokonał w 1927 Milov Crnjanski w swojej "Poezija starog Japana" ("Poezja dawnej Japonii"). Laureat nagrody Nobla, poeta Rabindranth Tagore, odkrywał formy stroficzne w literaturze światowej na początku dwudziestego wieku; wiernie przełożył niektóre haiku na język bengalski. We współczesnych Indiach istnieje żywa scena wierszy haiku, które są tworzone w językach Hindi i Tamil, a także w języku potocznym, jak też po angielsku. W Brazylii haiku rozwinęło się zarówno poprzez bezpośrednie kontakty pomiędzy członkami japońskiej imigracji w kraju, a także przez formalne i estetyczne podstawy, jakie otrzymało dzięki bliskim kontaktom kulturalnym z Portugalią i Francją. Duża i wciąż rozwijająca się społeczność haiku istnieje w Brazylii także dziś i nadal uwidacznia się w niej dualistyczny wpływ azjatycko-europejski. Narodowe organizacje haiku były formowane także począwszy od późnych lat siedemdziesiątych: w Belgii (Flanders) – 1976; w Kanadzie – 1977; w Holandii – 1980; w Brazylii – 1987; w Niemczech – 1988; w Wielkiej Brytanii – 1990; w Rumunii – 1991; w Chorwacji – 1992; w Serbii – 1993; w Słowenii – 1997; w Szwecji – 1999; w Macedonii, Bułgarii, Australii – 2000. Grupy są tworzone także w Danii i Austrii. Co ciekawe, Francja i Meksyk, ze swoją długą tradycją uwikłania w haiku, nigdy nie posiadały organizacji haiku rangi narodowej.

Jednym z pierwszych specjalistów na Zachodzie, który zauważył, a także opisał w swoich dwóch książkach – "The Haiku Seasons" i "Haiku World", światowy urok haiku, był William J. Higginson.

Wnioski zawarte w “Haiku World”, związane ze światowym saijiki mówią, że termin używany przez haiku, taki jak “Mleczna droga”, jest mniej lub bardziej uniwersalny. Higginson przedstawia ten punkt widzenia w “Haiku World” poprzez zacytowanie terminu haiku “Mleczna Droga” użytego przez południowego Afrykańczyka, Rumuna i Amerykanina pochodzenia japońskiego mieszkającego w Arizonie. Poprzez książkę Higginsona, twórcy amerykańskiego haiku zostali uświadomieni jak wielki postęp poczyniło haiku w innych językach niż angielski, a także skłonieni do tego, aby znaleźć wspólny grunt z poetami innych narodowości. Co więcej, “Haiku World” najbardziej ze wszystkich znanych publikacji zbliża się do bycia antologią światową.

Inne zbiory dzieł, które ukazują północnoamerykańskie haiku w szerszym kontekście to “The Haiku Anthology” Cor van den Heuvel’a i “Haiku Movement” Bruce’a Ross’a . “The Red Moon Anthologies” zawiera angielskojęzyczne wiersze haiku powstałe poza Stanami Zjednoczonymi, a seria “Red Moon” zawiera także tłumaczenia z innych języków. Brytyjsko-kanadyjsko-amerykańska praca, zatytułowana “Global Haiku”, zawierająca utwory 25 światowej sławy poetów, została przygotowana przez George’a Swede’a i Randy’ego Brooks’a na Światowy Festiwal Haiku w Decatur, Ill., w kwietniu 2000 roku. Jakkolwiek nie wniosła ona niczego nowego i była bardzo globalna, gdyż tylko 25 anglojęzycznych poetów zostało uwzględnionych, to jednak wybór indywidualnych wierszy haiku był imponujący. Kanadyjska strona internetowa Andre Duhaime (wraz z odpowiadającą jej publikacją z 1998 roku) o nazwie “Haïku sans frontieres” o profesjonalnym wyglądzie, zawiera obszerny zbiór haiku o dużej wartości literackiej (obejmujący ponad 2.000 haiku z 27 krajów lub grup językowych). W zbiorze tym znaleźć można teksty haiku w języku oryginalnym i po francusku, a także biograficzne szkice o autorach, francuskie tłumaczenia wspaniałej strony oraz drukowane artykuły o haiku. The World Association założyła stronę internetową, na której chętnie umieszczała wiersze haiku z całego świata. Zostały one sprawdzone przez grupę lingwistów posługujących się danym językiem i zawisły na tej stronie podobnej do Haïku sans frontieres. (Haiku bez granic).

W tym czasie, w Japonii...

Po śmierci reformatora haiku Masaoki Shiki w 1902, japońskie haiku przeszło burzliwy rozwój. Odrodzony ruch haiku, który pozostawił po sobie Shiki, szybko przerodził się w bardziej tradycyjną gałąź – yuki teikei, której liderem był Kyoshi, i w bardziej radykalny ruch – New Trend, którego przykładem jest twórczość Hekigodo i Ippekiro. New Trend kładł mniejszy nacisk na strukturę formalną i koncentrował się na podmiotowości, wolności myśli i uczuć. Poeci, tacy jak Santoka i Hosai porzucili całkowicie tradycyjną strukturę haiku, tak jak odrzucili tradycję w swoim prywatnym życiu. W latach 30. pojawiły się różne nurty w haiku lewego skrzydła i haiku proletariackim, a poetki haiku zaczęły być szanowane. W czasie wojny wielu poetów haiku było wykorzystywanych przez japoński reżim wojskowy. Awangardowy ruch haiku, nastawiony głównie na wzbudzanie kontrowersji, ukształtował się po wojnie. Również silny nurt haiku o orientacji społecznej był kontynuowany w okresie powojennych. W tym czasie, owe nurty pokrywały się z New Wave, który miał duży wkład w wykorzystywaniu efektu wibrowania obrazów, oraz w stosowaniu języka nowoczesnego częściej niż języka klasycznego. Pomimo gwałtownego rozwoju japońskiej super-struktury haiku, poprawy zdolności tamtejszych organizacji do organizowania bardziej wymyślnych spotkań i działań, wraz z poprawą sytuacji ekonomicznej kraju, w latach 70. i 80., nie uchroniło haiku przed tym, że wydawało się wielu Japończykom staroświeckie i nieaktualne. Były tworzone formalne i samodzielne grupy, zajmujące się tworzeniem w języku angielskim, a niektórzy japońscy poeci najwidoczniej zaczęli uważać to nowatorskie, zrzucając ciężar trzystuletniej tradycji haiku..

Japońskie odkrycie amerykańskiego haiku

Poeci w Japonii dopiero z czasem uznali amerykański ruch haiku. Stało się tak z powodu głęboko

zakorzenionego, nieformalnego przekonania, że haiku jest japońskim gatunkiem, który nie może do końca zrozumiany przez niedoświadczonych obcokrajowców. Stopniowo jednak angielskie haiku przyciągnęło uwagę Japończyków i w ciągu następnych lat zyskało tam uznanie, chociaż niechętnie, jako sztuka mogąca być uprawiana także za granicą. Można zawdzięczać to oficjalnemu wykorzystywaniu potencjału haiku w stosunkach społecznych lub wymianie kulturalnej w Japonii. W tej kwestii, poprzez lata, amerykańscy poeci czuli się wystarczająco bezpieczni w swoim przekonaniu, że haiku jest więcej niż japońską poezją, dlatego ten ważny gatunek może być uprawiany w innych językach, szczególnie w angielskim. Amerykanie byli także zadowoleni z faktu, że nie musieli szukać w ówczesnej Japonii przewodnictwa, czy inspiracji, jakkolwiek istniały w Japonii przez wiele lat pomocne czasopisma, które mogłyby im tego dostarczyć, gdyby tylko chcieli. Nie ukazało się jeszcze żadne amerykańskie czasopismo przeznaczone do studiowania i propagujące współczesne japońskie haiku.

Na gruncie nieformalnych podstaw, światowi poeci haiku stopniowo zaczęli być świadomi samych siebie i podejmowali niezobowiązujące kontakty. Dwaj japońscy goście, Kenkichi Yamamoto i Sumio Mori, zostali zaproszeni aby wziąć udział w uroczystościach towarzyszących 10. rocznicy Haiku Society of America 17 września 1978 roku. W lipcu 1987 William J. Higginson i jego żona, poetka Penny Harter, odwiedzili Japonię, spędzając tam 10 dni, w związku z wydaniem ich podręcznika, *The Haiku Book*. Pierwsza wspólna amerykańsko-japońska konferencja haiku odbyła się w San Francisco 8 listopada 1987 roku. Była ona sponsorowana przez Japan Air Lines, nowo otwarty Nikko-San Francisco Hotel, gdzie odbyła się konferencja oraz przez Association of Japanese Haiku Poets, na czele z Kin'ichi Sawaki, który przewodniczył delegacji blisko 40 japońskich poetów haiku. Na konferencji pojawiło się około 130 amerykańskich twórców. Shokan Tadashi Kondo i jego żona, Amerykanka Kristine Young Kondo, przewodniczyła delegacji sześciu japońskich poetów podczas trasy *Renku North America Tour* w 1992 roku, rozpowszechniając wiedzę o japońskim stylu wierszy łączonych wśród poetów haiku w kilku amerykańskich miastach. Inny główny działacz międzynarodowego ruchu haiku, Ion Codrescu, poeta i artysta *sumi-e* z Constanty w Rumuni wraz z żoną Mihaelą, poetką i tłumaczką, odbyli dwumiesięczną podróż po Stanach Zjednoczonych w 1996 roku. Być może jedną z najbardziej spektakularnych podróży była wyprawa dookoła świata podjęta przez Jim'a Kacian'a, edytora czasopisma HSA "Frogpond", trwająca od sierpnia do listopada 2000 roku. Odwiedzając dziewięć krajów: Wielką Brytanię, Słowenię, Macedonię, Bułgarię, Rumunię, Malezję, Nową Zelandię, Australię, Japonię, szerzył dobrą nowinę o haiku poprzez wzgórza i doliny. Inny kontakt istniał pomiędzy japońskimi poetami haiku studiującymi lub pracującymi w Stanach Zjednoczonych po drugiej Wojnie Światowej i ludźmi Zachodu mieszkającymi w Japonii, którzy mogli studiować i angażować się w działalność związaną z haiku w kraju. Od lat 90. odbywało się bardzo dużo krótkich, nieformalnych zjazdów poetów z tych dwóch krajów.

Kluczową instytucją dla japońsko-amerykańskich stosunków dotyczących haiku było Museum of Haiku Literature, znajdujące się w Tokio. Muzeum posiada w swoich zbiorach angielskojęzyczne publikacje haiku i prace literackie zachodnich poetów. Kazuo Sato, dyrektor International Division i znawca międzynarodowego haiku, rozpoczął długą i owocną współpracę z angielskojęzycznym ruchem haiku, trwającą od połowy do późnych lat 70., działając jako ambasador haiku na rzecz poprawy komunikacji między społecznościami haiku na całym świecie. W 1990 roku wydał książkę dla japońskich czytelników: "Haiku Crosses the Sea: Foreigners' Views of Haiku".

W roku 1989 trzy główne japońskie stowarzyszenia haiku połączyły się, tworząc Haiku International Association, nową organizację "opiekunczą", współpracującą z organizacjami haiku za granicą. W ciągu dziesięciu lat nawiązane zostały kontakty z grupami z 14 krajów. W czerwcu 1990

roku HIA wysłała dużą grupę 80 poetów, by wzięła udział w inauguracji japońsko-niemieckiej Grand Haiku Conference w Bad Homburg, w Niemczech. HIA zaplanowało sporą ilość przedsięwzięć w Japonii (w które tradycyjnie zaangażowało się setki lub tysiące Japończyków i garstka obcokrajowców), takich jak International Symposium on Haiku w 1999 roku. W październiku 1995 roku delegacja HIA odbyła podróż do Stanów Zjednoczonych, której celem było pierwsze spotkanie reprezentantów wszystkich trzech japońskich organizacji oraz reprezentantów Haiku Society of America. Spotkanie było zaaranżowane przez stronę amerykańską – poetów haiku – Lee Gurga w Illinois oraz Kristen Deming w Tokio, a przewodnictwo zostało powierzone wspólnie Przewodniczącemu HSA Bruce’owi Ross’owi i przewodniczącemu delegacji HIA, Przewodniczącemu grupy haiku Aki (“Autumn”) Yatsuka’ce Ishihara’rze. Prowadzone było zarówno w języku japońskim jak i angielskim. Second International HIA/HSA Joint Conference miała miejsce w Tokio, 19-20 kwietnia 1997 roku i była rewizytą HSA. Strona internetowa HIA została założona w 2002 roku.

Haiku w cyberprzestrzeni

W latach 90. amerykański ruch haiku zmienił sens swojej wczesnej historii. Z powodu rozwoju Internetu tysiące poetów zainteresowało się haiku, a proces wzajemnego wpływania na siebie nauki sprawił, że wkroczyli oni na ten sam grunt co pionierzy amerykańskiego haiku dekadę wcześniej. Internet zrewolucjonizował studia i sposób wymiany doświadczeń oraz zglobalizował to, co do tej pory ograniczało się jedynie do małych społeczności. “Jedna siła internetu”, jak to określa A. C. Missias, redaktor czasopisma “Acorn”: “Ludzie z dalekich zakątków świata mogą swobodnie spotykać się w cyberprzestrzeni, chociaż czynią to rzadko w rzeczywistości, mogą wymieniać się swoimi pomysłami, planami, a nawet swoimi zbiorami”.

Internet jest szerokim pojęciem, które obejmuje szeroki zakres możliwości, a jedną z najważniejszych dla rozwoju haiku jest poczta elektroniczna (e-mail), umożliwiająca tworzenie “list mailingowych” oraz strony WWW, które pozwalają na względnie stałe tworzenie stron tematycznych w cyberprzestrzeni. Na stronach tych gromadzić można grafikę, teksty, zdjęcia, muzykę i animacje. Listy mailingowe odgrywają kluczową rolę w formowaniu się małych “cyber-grup” haiku, w których członkowie mogą dzielić się informacjami, dyskutować na temat teorii i sztuki oraz poddawać krytyce swoje najnowsze wiersze haiku. Powstało już setki lub tysiące takich grup, tworzonych ad hoc. Internetowe chatroomy są miejscem spotkań w cyberprzestrzeni, gdzie kilka osób może gromadzić się wirtualnie i prowadzić rozmowy na żywo. Na przykład trzech członków HSA, którzy założyli pokój Alaski, prowadzili comiesięczne spotkania. Przykładem internetowej listy mailingowej haiku może być również Shiki Internet Haiku Salon, która działała przez 6 i pół roku (od 7 lipca 1994 do 31 grudnia 2000), prowadzona przez Shiki Team, czyli grupę poetów haiku z Matsujama. Strona ta stanowiła forum on-line do dyskusji nad teorią i praktyką oraz służące zamieszczaniu i krytyki wierszy haiku przez chętnych. Pomimo dużego ruchu na tej liście (ilość zamieszczanych postów dziennie), grupa dyskusyjna prowadzi, od marca 1986, co dwutygodniowe kukai, będące demokratyczną odmianą popularnej japońskiej praktyki poetów, polegającej na anonimowym przedkładaniu wierszy haiku mistrzowi, w celu ich głośnego odczytania i krytyki. Sekretariat mógł wtedy kompilować wszystkie zgłoszone wiersze i zamieścić je na liście bez podawania nazwisk autorów. Poeci, którzy złożyli swoje haiku, byli upoważnieni do głosowania na najlepszy według nich wiersz. Na końcu ogłaszano wyniki i zwycięzców. Wykazało to bardzo popularny i trwały zwrot. Zazwyczaj otrzymywano ponad 50 zgłoszeń do każdego konkursu co dwa tygodnie. Coroczne konkursy haiku, przebiegające podobnie do kukai, były innym popularnym rodzajem działalności w Shiki Salon. Shiki Salon został ponownie powołany do życia we wrześniu 2002 roku, pod nową nazwą, Shiku HaikuSphere, wraz z listą mailingową o nowej nazwie NOBO.

Inne popularne, zorientowane na haiku, listy mailingowe, zawierają: Cricket (członkostwo przez zaproszenie), Haikutalk (prowadzoną przez Geralda England w Wielkiej Brytanii), John Polozzo's Raku Teapot (odznaczająca się dużą liczbą zapisanych znawców haiku oraz silnym ukierunkowaniem na sztuki graficzne), oraz kilka list mailingowych World Haiku Club. W sierpniu 2001, Mark Brooks założył grupę czytających haiku, a kilka miesięcy później "haijinx weekly wire", czasopismo sieciowe haijinx w odcinkach oraz "haikai.info | haikai.org (hiho) project", biuletyn elektroniczny. W ostatnich latach kilka szkół haiku zapoczątkowało internetowe listy mailingowe. Haiku-Inn założył w 1999 roku miłośnik Blyth'a, David Coomler, który uczy stosując despotyczne, tradycyjne metody nauczania, promując swoje wyobrażenie "hokku" – nie należy tego utożsamiać ze współczesnym haiku. W 2001 roku zostały utworzone dwie szkoły internetowe pod patronatem WHC World Haiku Journal . Szef WHJ, Susumu Takiguchi, osobiście kieruje Traditional Japanese School, która przeznaczona jest dla yuki teikei tenets, a Ferris Gilli jest "nauczycielem" w Shintai (Nowy Styl Haiku) School, często nazywaną Hibiscus School.

Drugą wspaniałą innowacją przyniesioną przez internet jest World Wide Web (WWW). Tworzenie i projektowanie strony internetowej jest bardzo proste i jest ona bardzo tania w utrzymaniu, dzięki czemu miliony ludzi mogą założyć swoje własne. Wiele z nich jest banalna, zawierając zwyczajne zdjęcia zwierząt domowych lub zabytków a nawet zdjęcia ulubionych gwiazd rocka, ale istnieje również wiele rzetelnych i wartościowych. W ciągu ostatnich kilku lat sieć zaczęła wyglądać jak pchli targ, w którym każdy umieszcza za pomocą internetu to, co uzna za interesujące. Nie tylko haiku, lecz wszelkie zagadnienia zostały spłycone; bezmyślny sprzeciw był mottem przewodnim.

Listy mailingowe i strony internetowe przeradzały się czasami w czasopisma internetowe haiku lub w ziny elektroniczne. Pierwszą oznaką rozkwitu był w 1993 roku Dogwood Blossoms, dzieło Gary'ego Warnera. Zanim sieć WWW stała się powszechna, pojawiające się ziny opierały się tylko na tekście i były pozbawione grafiki. Strona Agnieszki Dowry zaistniała w 1995 roku jako czasopismo o poezji internetowej, w pełni wykorzystując potencjał grafiki komputerowej, co stało się fascynującym doświadczeniem multimedialnym. Strona Chaba (webmasterem był John Hudak) przedstawiła cztery wiersze haiku w nowoczesnej, atrakcyjnej formie. Haiku Diary zaczął znajdować swoje odbicie poprzez Harsangeet Kaur Bhullar'a, w Singapurze, w 1996 roku. Haiku Light lub Poetry in the Light jest dobrze zrobioną i pożyteczną stroną, regularnie aktualizowaną przez Elizabeth St Jacques z Sault Ste Marie, Ont., która przedstawiała nie tylko haiku z szerokiej perspektywy współczesnych twórców, ale także artykuły, komentarze, poezję związaną i inne gatunki poezji jak na przykład koreańskie sijo. Pod koniec 2001 roku Haiku Light przedstawiło ruchomą kolekcję poezji oraz komentarzy odnośnie ataku terrorystycznego z 11 września w Stanach Zjednoczonych.

Strona internetowa Heron's Nest, która pojawiła się po raz pierwszy pod koniec 1999 roku, odegrała znaczną rolę w połączeniu świata internetu i świata drukowanych czasopism, zyskała również szybko na popularności i znaczeniu w społeczności haiku. Redaktor, Christopher Herold, spełnił najwyższe wymogi sztuki redaktorskiej w co miesięcznie uaktualnianym projekcie, zawierającym, być może po raz pierwszy w czasopiśmie internetowym haiku, recenzje zgłoszonych wierszy, i e., decyzje podjęte przez więcej niż jednego selekcionera. Heron's Nest był także rozsyłany pocztą elektroniczną. Haijinx jest internetowym kwartalnikiem z wesołą grafiką autorstwa Mark'a Brooks'a (założony w marcu 2001) wydawanym zawsze w przesilenia letnie i wiosenne. Oprócz wspomnianych zinów internetowych, również wiele drukowanych czasopism oferuje pokrewne strony internetowe, często pięknie zaprojektowane, tak jak w przypadku A.C. Missias Acorn, Kathleen P. Decker's Chiyo's Corner, Randy and Shirley Brooks's Mayfly i strony Randy Brooks's Modern Haiku.

Pomiędzy internetowymi czasopismami haiku i prywatnymi stronami, istnieją również strony potpourri z różnymi materiałami związanymi z haiku. Haiku Universewas, Dhugal'a J. Lindsay'a jest jedną z pierwszych tak wszechstronnych stron. Znajdują się na niej eseje i komentarze Lindsay'a, a także linki do artykułów innych autorów. Poruszane są na niej drugorzędne kwestie związane z czasopiśmem Lindsay'a Fuyô ("Rose Mallow") i zawiera użyteczne linki do innych stron. Jane Reichhold AHA! Poetry była najbardziej wszechstronną stroną tego typu. Wiele organizacji haiku posiada strony internetowe z aktualnymi informacjami dla potencjalnych i obecnych członków oraz materiały archiwalne. Np. strona internetowa HSA zawiera kolekcje haiku, które wygrały coroczny konkurs HSA. Prywatne strony przedstawiają haiku kilku bardziej znanych poetów jak: Marlene Mountain; Michael Dylan Welch, Paul David Mena; Garry Gay (haiku i zdjęcia); Neca Stoller, Mark Brooks.

Pomimo żywiołowego i olśniewającego rozwoju oraz urozmaicenia stron internetowych, dostępność haiku w internecie posiada także złe strony. Pierwszą z nich jest problem jakości: Surferom internetowym jest łatwiej natknąć się na pseudo haiku lub słabą poezję i złą radę niż czytelnikom drukowanych publikacji. Strona internetowa może sprawiać pozory konwencjonalnej publikacji, lecz tak naprawdę analogią może być tutaj poeta zawieszający ręcznie napisaną wiadomość na tablicy ogłoszeń w sklepie spożywczym. Drugą kwestią jest to, że umieszczanie haiku w internecie powoduje problem ochrony praw autorskich, co jest bardzo ważne w przypadku startowania wiersza haiku w konkursie czy publikowania go w drukowanym periodyku.

Qui Custodiet ?

We wczesnych latach 90. haiku było uważane za ogólnoświatowy fenomen, przyciągający poetów o różnych drogach artystycznych i z różnych kultur. Gdy ruch haiku przybrał formę ogólnoświatową, zaczęto podnosić kwestię kto jest temu winny. Starania o przewodnictwo i kontrolę światowego ruchu haiku zostały podjęte. Od późnych lat 90. zaczęły dawać się poznawać różne odłamy poprzez gorączkową serię mniej lub bardziej globalnych spotkań, poprzez nagłe powstawanie organizacji oraz ogłaszanie manifestów.

Pięć większych międzynarodowych zjazdów haiku miało miejsce na przestrzeni czternastu miesięcy w 1999-2000. Pierwsze z nich, First International Haiku Symposium, miało miejsce 11 lipca 1999 roku w Tokio pod patronatem Modern Haiku Association, jednego z trzech głównych stowarzyszeń haiku w Japonii. Międzynarodowym aspektem konferencji w Tokio było przybycie Martin'a Berner'a z Niemiec, Alain'a Kervern'a z Francji i Tito'a (Stephen Gill), brytyjskiego rezydenta w Japonii. Siedmio-punktowy manifest "Tokio Haiku Manifesto 1999" powstał w wyniku obrad agendy MHA na temat rozwoju nowego światowego porządku haiku. Według tego manifestu słowa sezonowe nie zostały uznane za niezbędne i mogą być zastępowane przez słowa kluczowe nie związane z sezonami, a więc mogące przekraczać granice państwowe; ta oryginalność jest głównym kryterium światowego haiku; charakterystyczne dla każdego języka rytym i melodia powinny być pożyteczne dla haiku; dzielenie wyrazów jest szczególnie ważne; potrzebnych jest więcej tłumaczeń, aby rozwinąć międzynarodowe haiku.

Matsuyama, dumne rodzinne miasto Shiki, a także centrum internetowej działalności haiku, prowadzonej po jego nazwiskiem, podjęła się stać centrum międzynarodowego ruchu haiku przez wydanie 12 września 1999 Deklaracji z Matsuyama. Dokument ten ogłosił zamiar "stworzenia Międzynarodowego Centrum Badawczego Haiku w celu ułatwienia badań, pisania, ćwiczeń, publikowania, nagradzania i szerzenia informacji etc., ułatwienia rozwoju haiku jako poezji świata," a także organizacji dwuletniego festiwalu haiku w Matsuyama lub w innym mieście na świecie,

stworzeniu międzynarodowej nagrody haiku “Nobel Prize-class poets,” w celu corocznego oceniania wierszy haiku z całego świata oraz publikacji dokumentów i regularnych raportów. Autorzy Matsuyama Declaration posunęli się w swoich poglądach do tego, aby uważać haiku za kwintesencję światowego wiersza. Sprawa nagrody haiku, obiecaniej w Matsuyama Declaration została odłożona do następnego roku. Masaoka Shiki International Haiku Grand Prize została wręczona 19 września 2000 roku francuskiej poetce Yves Bonnefoy oraz Li Mang z Chin, Bart’owi Mesotten’owi z Belgii, Robert’owi Spiess’owi ze Stanów Zjednoczonych i Kazuo’i Satô z Japonii. W drugiej edycji konkursu, w maju 2002 roku, nagroda Masaoka Shiki International Haiku Prize została przyznana amerykańskiemu pionierowi haiku Cor’owi van den Heuvel’owi.

Global Haiku Festival, zorganizowany przez Randy’ego Brooks’a i Lee Gurga’a, odbył się na Uniwersytecie Millikin w Decatur, Ill., w dniach 14–16 kwietnia 2000 roku. Okazał się on jednym z najbardziej globalnych spotkań haiku do tej pory. Przybyło ponad 100 gości, w tym zaproszeni mówcy z Wielkiej Brytanii, Kanady, Japonii i Francji. Prezentacje przedstawiały historię i praktyki haiku w tych krajach, a także w Niemczech i na Bałkanach oraz wiersze haiku Richard’a Wright’a i Jack’a Kerouac’a.

Na World Haiku Festival 2000, który jest duchowym dzieckiem Susumu Takiguchi, zaprezentowano luźny przegląd wydarzeń, mających miejsce w Wielkiej Brytanii i Japonii w ciągu kilkuletniego okresu, szczególnie w 2000 roku. Na stronie internetowej festiwalu można było dowiedzieć się, że festiwal był zaplanowany przez World Haiku Club (który powstał właśnie w tym celu) i przez wielu wpływowych patronów i zwolenników. Główne wydarzenia World Haiku Festival miały miejsce w Londynie i Oksfordzie, 25–30 sierpnia 2000 roku, a brało w nich udział 93 uczestników z 16 krajów, a najlepiej zaprezentowane zostały Japonia i Wielka Brytania.

Wielu uczestników World Haiku Festival 2000 podążyło bezpośrednio z Anglii do południowo-wschodniej Europy, aby wziąć udział w inauguracji spotkania konkurencyjnej organizacji - World Haiku Association, które odbywało się w Tolmin, w Słowenii, w dniach 1–3 września 2000 roku. Lista uczestników konferencji WHA obejmowała 63 nazwiska, w tym 22 z Japonii i 2 ze Stanów Zjednoczonych. Sześć miesięcy po spotkaniu w Tolmin, WHA założyła stronę internetową i stworzyła sieć redaktorów krajowych, aby gromadzić wiersze haiku oraz inne materiały i popularyzować je. Inne projekty były antologiami światowymi, jak saijiki, oparte na “słowach kluczowych” bardziej niż tradycyjne kigo, historia światowego haiku oraz zjazdy międzynarodowe — żaden z nich nie odbył się do połowy 2003 roku. Dwie wielkie, międzynarodowe organizacje haiku powstały w atmosferze wielkiej walki politycznej, a w październiku 2002 roku miał miejsce inny spór pomiędzy czterema liderami WHA, w rezultacie którego Jim Kacian i Max Verhart odstąpili od WHA - strona internetowa nie była już aktualizowana, a przewodniczenie organizacji pozostawiono Dimitarowi Anakievowi i Ban’ya Natsuishi. Anakiev także wycofał się później z przewodniczenia. Ban’ya odnowił wówczas stronę internetową.

Tematy i dyskusje zarówno WHF 2000 jak i WHA, a także dwóch dużych konferencji w Japonii w 1999 roku koncentrowały się szczególnie na Japonii i Europie. Rozmawiano o szybko postępującej dominacji języka angielskiego, stającego się językiem międzynarodowego haiku. Wyrażano również obawę, że amerykański styl haiku może stać się przeważający w stosunku do tradycji innych narodów – szczególnie dla tych o mniejszym poczuciu przynależności narodowej; nawet dla Japończyków. Dobrym rozwiązaniem wydawało się pewnego rodzaju porozumienie pomiędzy japońską awangardą i nie-angielskojęzycznymi poetami europejskimi w celu zmniejszenia wpływu modelu amerykańskiego, który był uważany za owładnięty kosmopolitycznymi zasadami, będący pod nadmiernym wpływem Zen, często pozbawionym “ducha haiku”. Anakiev, słoweński współtwórca WHA, wyraził te obawy

bezpośrednio:

W amerykańskim haiku istnieje silna tendencja do “masowej produkcji” haiku.... Posiadają oni rozległe podstawy haiku, na które narzucili ściśle reguły. To tak naprawdę jest standaryzacja i nie pomaga prawdziwej poezji. Jeśli twój wiersz nie spełnia tych reguł, nie możesz opublikować go w poczytnych czasopismach. Jeśli europejscy poeci chcą publikować w amerykańskim czasopiśmie, nie muszą martwić się o poetycki poziom, a tylko o wymagania spotkań haiku. Ta sytuacja jest bardzo niebezpieczna z powodu ważnej roli języka angielskiego, który amerykańskie haiku postawiło na pierwszym miejscu. Haiku w językach o mniejszym znaczeniu mogą zostać zamerykanizowane, zestandaryzowane, “wykonane fabrycznie”. Dyskutowaliśmy o tym problemie na konferencji Haiku World Association, która odbyła się w tym roku.

Takiguchi także wypowiedział się na temat kryzysu współczesnego haiku: “Zwrócono uwagę na to, że oznaki pogorszenia się obejmują stagnację istniejących ruchów haiku, zmniejszanie się wymogów i pogarszanie się jakości haiku, jego komercjalizację, rywalizację między odłami, powszechną korupcję.” Zapowiadał w gazecie *The Guardian*, krótko przed WHF 2000, że “festiwal może być wyzwaniem dla amerykańskiego trendu minimalistycznego z jednowersowym haikus [sic], który został określony jako “moment olśnienia” w stylu buddyjskiego Zen.” Odpowiadając purystom, którzy nalegają, aby trzymać się starych japońskich zasad, dodał: “Różnorodność i odmienność potrzebują zachęty.”

Wracając do Japonii, International Haiku Association wykonało ruch zmierzający do zwiększenia swojego wpływu na światowe haiku poprzez założenie swojej wszechstronnej, japońsko-angielskiej strony internetowej 1 lipca 2002 roku. Strona poruszała tematy historyczne, znajdowały się na niej eseje, linki do innych stron i zbiory haiku.

Międzynarodowe spotkania były kontynuowane: odbyła się druga część World Haiku Festival, wraz z wycieczką śladami Bashō, szlakiem, który przebył po japońskiej “Głębokiej Północy” (“Deep North”), we wrześniu 2002 roku w Akita, w Japonii; na Pacific Rim Conference przybyli specjaliści ze Stanów Zjednoczonych, Kanady, Japonii, Australii i Nowej Zelandii - była zorganizowana przez przewodniczącego HSA Jerry’ego Ball’a, trwała od 30 października do 3 listopada 2002 roku w Long Beach, w Kalifornii.(zaplanowano następne konferencje w Nowej Zelandii w 2004 i w Japonii w 2006). Innym przedsięwzięciem World Haiku Club był World Haiku Festival, ten World Haiku Club był World Haiku Festival w Holandii, ale odbył się nie w Holandii, ale gdzieś indziej w Niderlandach, w Leeuwarden, we Fryzji, w dniach 12–14 września 2003 roku i zdecydowano wtedy o wydaniu ogólnosiwiatowego czasopisma drukowanego - *World Haiku Review* wiosną 2004, aby “zapewnić ogólnosiwiatowy zasięg europejskiemu haiku.” Drugie spotkanie World Haiku Association jest przewidywane na weekend 3–5 października 2003, w Tenri City, w prefekturze Nara w Japonii, którego gospodarzem będzie Ban’ya.

Podsumowanie

Droga, którą wkracza amerykański ruch haiku w wiek XXI jest przejrzysta. Globalizacja przyspieszy proces wymiany i dyskusje na temat haiku - staną się one prostsze i szybsze. Amerykańscy poeci będą czytać więcej wierszy haiku autorstwa innych narodowości i odkrywać uniwersalność ludzkiej egzystencji. Szczególnym wyzwaniem będzie znalezienie wspólnego języka pomiędzy japońskim

haikuists, którzy muszą przewyciężyć swoją wyniosłość względem gaijin haiku i amerykańskimi poetami haiku, którzy powinni powstrzymać się od krytyki, szczególnie w stosunku do obcokrajowców, a także powstrzymać się od postrzegania siebie jako twórczych artystów. Fakt, że większość Japończyków i Amerykanów nie zna języka swoich kolegów, będzie nadal przeszkadzał rozwojowi ogólnoświatowego haiku.

Światowe haiku nadal posiada “regionalne akcenty.” Ponadto mogą istnieć drobne stylistyczne różnice, główną cechą amerykańskiego, brytyjskiego, kanadyjskiego i nowozelandzkiego haiku jest to, że są bardziej podobne do siebie niż do współczesnego japońskiego czy europejskiego haiku. Japońskie haiku wydaje się Amerykanom abstrakcyjne, a nawet surrealistyczne, jak w tych dwóch przykładach odpowiednio Yatsuki Ishihary i Kaneko Tôta’y, :

Od mroźnych igieł
migotanie głosów
stalowego błękitu

Cyniczny
owoc sprzedany
na małej stacji

Europejscy poeci haiku, z jednej strony, często wydają się nam być bardziej dbali o klasyczną formę haiku (szczególnie o liczebność) i bardziej skłonni niż poeci amerykańscy do polegania na zachodnich środkach poetyckich jak porównanie, metafora i personifikacja, ponieważ mają one swoją siłę. Oto dwa przykłady:

Zunehmender Mond
Eine Hälfte aufgespart
für das neuer Jahr

The moon waxes
saving up a half
until New Year

Klaus-Dieter Wirth, Germany
Blithe Spirit 8:1 (March 1998)

e’ la ragione
come un vento d’ortica
sotto la porta

the mind, it’s
like a wild wind
under the door

Aldo Ferraris, Italy
Acini di pioggia (2000)

Rfr gjl ubgyjnbpv
K/lb yf jcnfyjdr
Cvjnhzn yfktj.

As if hypnotized
People at the streetcar stop
All looking left.

Vladimir Gertsik, Russia

retranslated from Temps Libres Web Site (December 2002)

Możemy zastanawiać się, czy haiku w krajach europejskich jest powszechnie uważane za nurt w poezji, inaczej niż w Japonii, gdzie haiku zawsze było osobnym przedsięwzięciem artystycznym, czy w Ameryce, gdzie haiku zawsze było lekceważone przez czołowych poetów, którzy uważali haiku za trywialne, dziecinne, czy banalne.

Amerykańscy poeci utrudniali zdobywanie lepszego statusu przez naszą sztukę, tworząc masę słabych i laickich wierszy haiku. Temu nadmiarowi, po części, są winni mało wymagający i bezkrytyczni odbiorcy internetowi, a po części też jest to rezultat braku prawdziwie krytycznych wierszy haiku. Amerykański ruch haiku często wydaje się stawać “klubem dla starszych panów,” w którym uważa się, że głośnie wyrażanie prawdy o innych członkach, poetach jest niegrzeczne i niedyskretne.

Zagląając w głąb amerykańskiego haiku, nie ma dowodu na to, że zarzuty, które wysuwała krytyka w pierwszych latach istnienia amerykańskiego haiku, streszczone na przełomie wieku, zostały odparte. Poeci nadal tworzą haiku jedno i cztero wersowe, ściśle trój wersowe, 5–7–5 sylabowe struktury oraz wolne, minimalistyczne formy. Granica między haiku i zappai, czy senryu nie została jeszcze wyznaczona. Amerykańscy poeci wydają się niechętnie przyjmować krótkie i sztywne definicje. Akademicka debata o związku między Zen i haiku została obecnie wznowiona, a relatywnie nowa linia wojenna została nakreślona wprowadzeniem teorii “słów – kluczy”, pozostającej w opozycji do tradycyjnych tematów sezonowych w haiku – te kwestie będą jeszcze poruszone, przynajmniej w następnej dekadzie. Coraz więcej autorów odkrywa sztuki związane z haiku jak haibun, haiga, i formy poezji związanej.

Amerykański ruch haiku jest silny instytucjonalnie, jego osobowości powołały do życia nowe organizacje haiku i powstające co tydzień w Stanach Zjednoczonych strony internetowe będące na dobrym poziomie. Sfera czasopism jest aktywna i posiada pozytywne wsparcie za strony publikacji elektronicznych. Arkusze i popularne lektury są często publikowane na pulpicie komputera przez autora lub klub haiku - jest nadal najlepszą formą wypowiedzi dla autora.

Wybrane i zgromadzone prace głównych poetów haiku, czasami w twardo oprawionych egzemplarzach bibliotecznych, również się pojawiają, a antologie są wspaniale rozwijane. Ostatecznie, amerykański ruch haiku jest “w doskonałej formie” na początku nowego tysiąclecia.